

Publieksvoorlichting Kops Plateau: een korte samenvatting van 100 jaar archeologisch onderzoek en een visie voor de toekomst

Inleiding

Het Kops Plateau in Nijmegen is een gebied dat er verlaten bijligt maar met fantastische vergezichten, te midden van een verder stedelijke omgeving. De familie Marggraff, die het terrein al generaties lang in bezit heeft, heeft voorkomen dat dit terrein bebouwd werd. De afgelopen jaren is het gebied echter gebruikt als afvaldump en is het overgroeid door wilde bramen, bospest en brandnetels.

De huidige eigenaar, de Marggraff Stichting, gelooft in de potentie van het Kops plateau. Zij stelt het gebied langdurig beschikbaar mits "leren en ontdekken van de geschiedenis" het doel is. Het gebied kent namelijk een zeer interessante geschiedenis en verbergt unieke archeologische resten, die slechts bij een klein aantal mensen bekend zijn.

Om het unieke cultureel erfgoed dat hier verborgen ligt beter zichtbaar te maken voor publiek is Stichting Kops Plateau opgericht. Deze stichting wil een nieuwe bestemming geven aan het terrein: al lerend cultuur en erfgoed ontdekken.

Deze nieuwe bestemming moet ervoor zorgen dat de huidige groene functie van het terrein bewaard blijft maar dat tevens de archeologie van het terrein gewaardeerd kan worden.

Dit boekje is bedoeld om een kort overzicht te geven van de geschiedenis van het Kops Plateau en te vertellen over de plannen die de stichting heeft met deze unieke plek.

Archeologisch onderzoek

Onderzoek naar het Romeinse verleden in Nijmegen begon al vroeg. Vermoedelijk is kanunnik Willem van Berchen omstreeks 1465 de eerste die geloofde dat Julius Caesar de stichter was van Nijmegen.

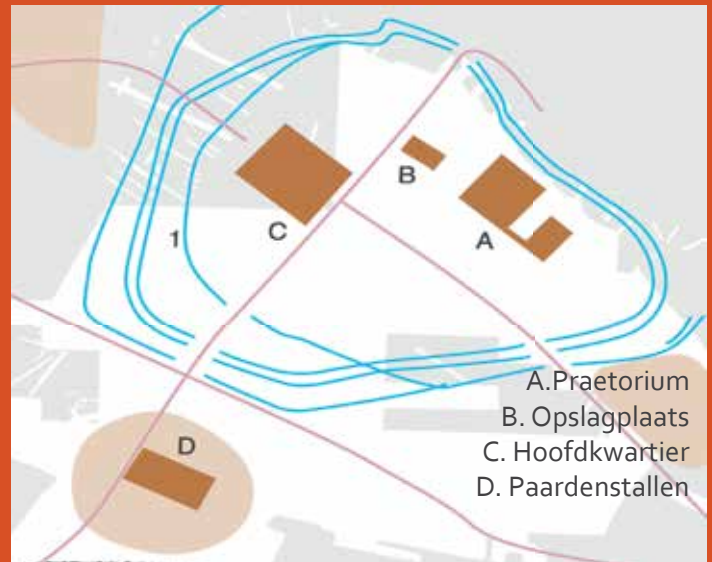
Sindsdien is archeologisch en historisch onderzoek naar de Romeinse geschiedenis onlosmakelijk verbonden met de stad. Rond 1910 raakte J.H. Holwerda, hoofd van het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden, geïnteresseerd in het Kops Plateau.

Tijdens de bouw van een hotel aan de noordzijde van het terrein werden voorwerpen gevonden die Romeins bleken te zijn.

Een lokale historicus liet de vondsten zien aan Holwerda waarop deze tussen 1914 en 1921 opgravingen verrichtte op het Kops Plateau.

Kops Plateau tussen 10 en 60/70 na Chr.

Nijmegen en Kops Plateau 2014

Holwerda interpreteerde de site als de hoofdstad van de Bataven (Oppidum Batavorum). Hierbij werd een cirkelvormige bodemverkleuring geïnterpreteerd als het huis van Julius Civilis, de leider van de Bataafse opstand in 69 n. Chr.

Hoewel al snel vraagtekens werden gezet bij deze interpretatie, duurde het tot 1971 voordat opnieuw archeologisch onderzoek werd gedaan op het Kops Plateau. Dit keer betrof het een onderzoek door de Katholieke Universiteit Nijmegen aan de noordzijde. De gegevens die hieruit voortkwamen kwamen niet overeen met de interpretatie van Holwerda. De vondsten die door de universiteit werden gedaan waren duidelijk militair van aard en dateerden van rond de jaartelling.

Intussen was duidelijk geworden dat het Kops Plateau een zeer interessante plek was. Uiteindelijk vond een groots archeologisch onderzoek plaats tussen 1986 en 1995. Helaas ontbraken de financiële middelen om deze opgravingen verder uit te werken en verscheen alleen een publieksboekje.

In 2009 konden door subsidie van NWO, de gemeente Nijmegen en van Auxilia, het archeologische bureau van de Radboud Universiteit Nijmegen, de archeologische gegevens worden uitgewerkt. Met deze subsidie werden archeologische tekeningen gedigitaliseerd en structuren en sporen uitgewerkt. Vervolgens begon aan de Universiteit van Leiden een promotie onderzoek door een promovendus. Ook studenten van deze universiteit onderzoeken het Kops Plateau in het kader van hun bachelor of master scriptie.

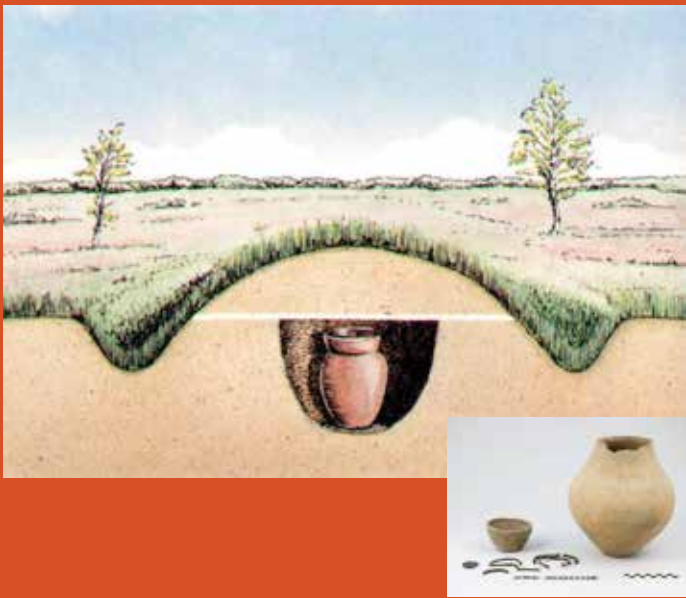
Sporen en structuren

Op het Kops plateau zijn in totaal ongeveer 40.000 archeologische sporen gevonden. Een archeologisch spoor ontstaat doordat mensen in het verleden de bodem hebben verstoord. Dit kan zijn doordat er een kuil werd gegraven, een paal werd neergezet of een greppel werd gegraven. Hoewel de verstoringen zich in de loop der tijd weer opvullen blijven ze zichtbaar doordat de grond in de verstoring anders van kleur en structuur is dan de niet-verstoorde grond. Deze verkleuringen kan een ervaren archeoloog herkennen en optekenen. Vervolgens worden de sporen gedateerd. Dit kan gebeuren op basis van de kleur van het spoor -sporen uit dezelfde periode hebben vaak dezelfde kleur- of op basis van de vondsten die in het spoor worden gedaan. Wanneer er houtskool of ander verbrand materiaal in het spoor aanwezig is, is het mogelijk om een zogenaamde koolstof datering uit te voeren.

Op deze foto's van de opgravingen op het Kops Plateau zijn duidelijk de sporen en structuren te zien. Op bovenstaande foto de opslag van archeologische vondsten van het plateau.

Unieke stenen constructies op het Kops Plateau

De meeste sporen op het Kops Plateau dateren uit de Romeinse tijd, voornamelijk tussen 10 v. Chr. en 70 n. Chr. Er zijn echter ook veel oudere sporen gevonden. De oudste sporen, een aantal grafkuilen aan de zuidkant van het plateau, dateren van zo'n 4000 jaar geleden.

Tussen 1800 – 1100, v. Chr., de midden-bronstijd, werd het terrein opnieuw als begraafplaats gebruikt. Op het centrale deel van het plateau lagen vier grafheuvels, vermoedelijke langs een weg. In deze grafheuvels bevonden zich naast een centraal graf nog een aantal graven. Mogelijk gaat het hierbij om familieleden die later in hetzelfde graf zijn bijgezet.

Gedurende het laatste deel van deze periode werden elf stenen, cirkelvormige plateaus aangelegd. Deze zijn voor Nederland uniek, omdat steen in Nederland zeer schaars was. Door het ontstaan van de stuwwal zijn echter op het Kops Plateau rivierkeien terechtgekomen. De stenen cirkels vormden waarschijnlijk een vloer waarop men de overledene neerlegde en waarover men een aarden heuvel opwierp. In de hierop volgende periode, de late-bronstijd, waren de heuvels nog goed zichtbaar. In de grafheuvels zijn urnen gevonden die dateren uit deze periode. Vanaf één van de stenen plateaus werd een stenen pad aangelegd naar een klein heiligdom.

Het heiligdom was een vierkante open ruimte, afgebakend door een één meter brede band aan keien. (zie foto). Binnen deze afbakening stonden twee rijen palen en werden enkele kuilen aangetroffen. Wat er zich precies binnen dit heiligdom heeft afgespeeld is onbekend. Omdat er een pad liep vanaf de grafheuvel naar het heiligdom, zou het kunnen gaan om een vorm van voorouderverering. Het is het oudst bekende heiligdom in Nederland van dit type.

Naast de verschillende grafvelden en grafheuvels uit eerdere periodes, zijn er ook aanwijzingen dat de zuidwestkant van het Kops Plateau bewoond werd gedurende de laatste 1000 jaar voor Christus.

De komst van de Romeinen

Vlak voor het begin van onze jaartelling, in 10 v. Chr., vestigden de eerste Romeinen zich op het Kops Plateau. De oorspronkelijke bewoners, die waarschijnlijk al eeuwen op en om het plateau woonden, waren al vertrokken. Met de komst van de Romeinen veranderde het Kops Plateau enorm. De massieve eiken die op het plateau stonden werden gekapt en een groot deel van de grafheuvels werd geëgaliseerd. Een nieuwe periode brak aan met nieuwe bewoners en een nieuwe functie.

Commandopost in het achterland

Op het moment dat het legerkamp op het Kops Plateau gesticht werd, was de Rijn nog niet de grens van het Romeinse rijk. Romeinse keizers hadden op dat moment nog de ambitie om de hele wereld te veroveren. Nijmegen vormde dan ook geen eindpunt maar een tussenstation op een indrukwekkende veroveringstocht door Gallië en Germanië die onder Julius Caesar begonnen was. Het kamp werd gesticht terwijl troepen vanuit Nederland de Rijn over trokken om gebieden in het huidige Duitsland te veroveren. Voor het coördineren van deze troepen was een commando centrum nodig; een plek waar hoge officieren samenkwamen om de strategie te bepalen. Het lijkt erop dat het kamp op het Kops Plateau deze functie had.

Er zijn een aantal redenen waarom archeologen tot deze conclusie komen. Er werden tijdens opgravingen een opmerkelijk groot aantal officierswoningen aangetroffen. Officierswoningen verschillen van soldatenvertrekken doordat ze aanmerkelijk groter waren en beschikten over een kelder. Er werden ook vondsten gedaan van luxe eetgewoonten. Terwijl de gewone soldaat het moest doen met een simpel bord pap, zijn in het legerkamp op het Kops Plateau resten gevonden van ingemaakte zanglijsters uit de Ardennen en voorraadpotten met botjes van Spaanse makreel. Hiernaast werd een grote verscheidenheid aan vlees en vis gegeten, aangevuld met granen, linzen, vijgen en olijven.

Een verdere aanwijzing voor de bijzondere functie van het kamp is de vondst van de commandantswoning, ook wel *praetorium* genoemd. Deze woning is uniek in Nederland. Hoewel de woning in hout is uitgevoerd, zoals alle gebouwen in deze periode, heeft hij verschillende architectonische elementen die normaal alleen in Italiaanse stadswoningen aanwezig zijn. Hiernaast is het in verhouding tot het legerkamp een zeer groot gebouw, met een totaal oppervlak van 1700 m². De woning stond aan de noordkant van het plateau en had hierdoor een prachtig uitzicht over de huidige Ooijpolders. In de woning was zelfs één ruimte waarbij de buitenmuur ontbreekt. Hierdoor kon de bewoner overdekt genieten van het panoramische uitzicht.

Over de bewoner van dit prachtige gebouw heerst veel onzekerheid. Het was waarschijnlijk iemand die zich aan de top van de legerleiding bevond. Een mogelijkheid is de Romeinse generaal Nero Claudius Drusus, kortweg Drusus. Hij was de leider van de legers in dit deel van het Romeinse rijk. Drusus werd gezien als een briljant legerleider. Hij was de broer van Keizer Tiberius en vader van Keizer Claudius en verkeerde in de hoogste kringen van het Romeinse rijk. Wanneer het *praetorium* gebouwd was voor Drusus zal hij er slechts kort plezier van hebben gehad. Drusus overleed in 9 v. Chr. op 29-jarige leeftijd na een val van zijn paard.

Het kamp werd verdedigd door twee grachten en een houten wal. In 10 n. Chr. vond er een reorganisatie in het kamp plaats waarbij ook de verdedigingswerken werden aangepast. De functie van kamp bleef echter hetzelfde en het praetorium bleef in gebruik. Pas tussen 30 en 40 n. Chr. veranderde de functie van het kamp. Dit had te maken met veranderingen in het Romeinse beleid ten opzichte van de Germaanse stammen. De oorlogen en expedities van de Romeinen hadden weinig opgeleverd en veel geld gekost. Er werd besloten dat de Rijn de grens zou vormen. De Rijn was gemakkelijk te verdedigen en goed via de rivieren te bevoorraden.

Van aanval naar verdediging: ruiterkamp op het Kops Plateau

Voor het legerkamp op het Kops Plateau had dit vergaande consequenties. De commandopost was overbodig geworden. De nieuwe functie van het kamp was gericht op het verdedigen van de Rijn. Er kwam een ruitereenheid te zitten, een mobiele eenheid die gemakkelijk hulp kon bieden wanneer een crisissituatie dreigde. Deze nieuwe functie als ruiterkamp zorgde ervoor dat het opnieuw werd gereorganiseerd. De luxe officierswoningen waren niet meer nodig en werden vervangen door stallen en barakken. Ook het praetorium werd niet meer bewoond maar werd nog wel gebruikt voor bijeenkomsten.

Niet alleen de reorganisatie en de aanwezigheid van stallen wijst op een nieuwe functie als ruiterkamp, ook de vondsten maken dit duidelijk. Deze vondsten bestaan voor een groot deel uit metalen paardentuig. Dit zijn vooral sieronderdelen zoals hangers en beslagplaatjes. De Romeinen hielden ervan om hun paarden flink op te tuigen waarbij ze aan alle kanten versierd werden met hangertjes en metalen plaatjes. Niet alleen de paarden werden flink uitgedost, de soldaten zelf droegen tijdens parades prachtige maskers.

Verschillende van deze maskers zijn op het Kops plateau teruggevonden. De maskers waren van ijzer maar werden met een laag zilver bedekt. Op de helmen werden ook resten van mensen- en berenhaar aangetroffen. Men vermoedt dat een dergelijke helm niet per ongeluk is verloren maar waarschijnlijk bewust begraven is. Mogelijk deed een soldaat dit om de goden te bedanken wanneer hij zijn dienstdadigheid had overleefd. In de Romeinse tijd werden soldaten vaak niet oud en het overleven van hun dienstdadigheid was uitzonderlijk.

In 69 n. Chr. veranderde er een hoop in Romeins Nederland. De Bataven, één van de stammen die hier woonden, kwam in opstand tegen de Romeinen. Dit was goed uitgekend: op het moment van de opstand was er net een politieke crisis over de opvolging. Vier verschillende Romeinse generaals streden om het keizerschap. Hiervoor werden troepen weggehaald uit de grensgebieden. Julius Civilis zag zijn kans schoon en verdreef de achtergebleven Romeinen en verbrandde hun forten. Het is opmerkelijk dat het ruiterkamp op het Kops Plateau dit lot bespaard bleef. Mogelijk hadden de soldaten zich in een eerder stadium aangesloten bij de opstandelingen. Uiteindelijk sloeg Rome terug en stuurde een grote overmacht richting de Rijn. De Bataven werden verslagen en kregen voor straf hoge belastingen opgelegd.

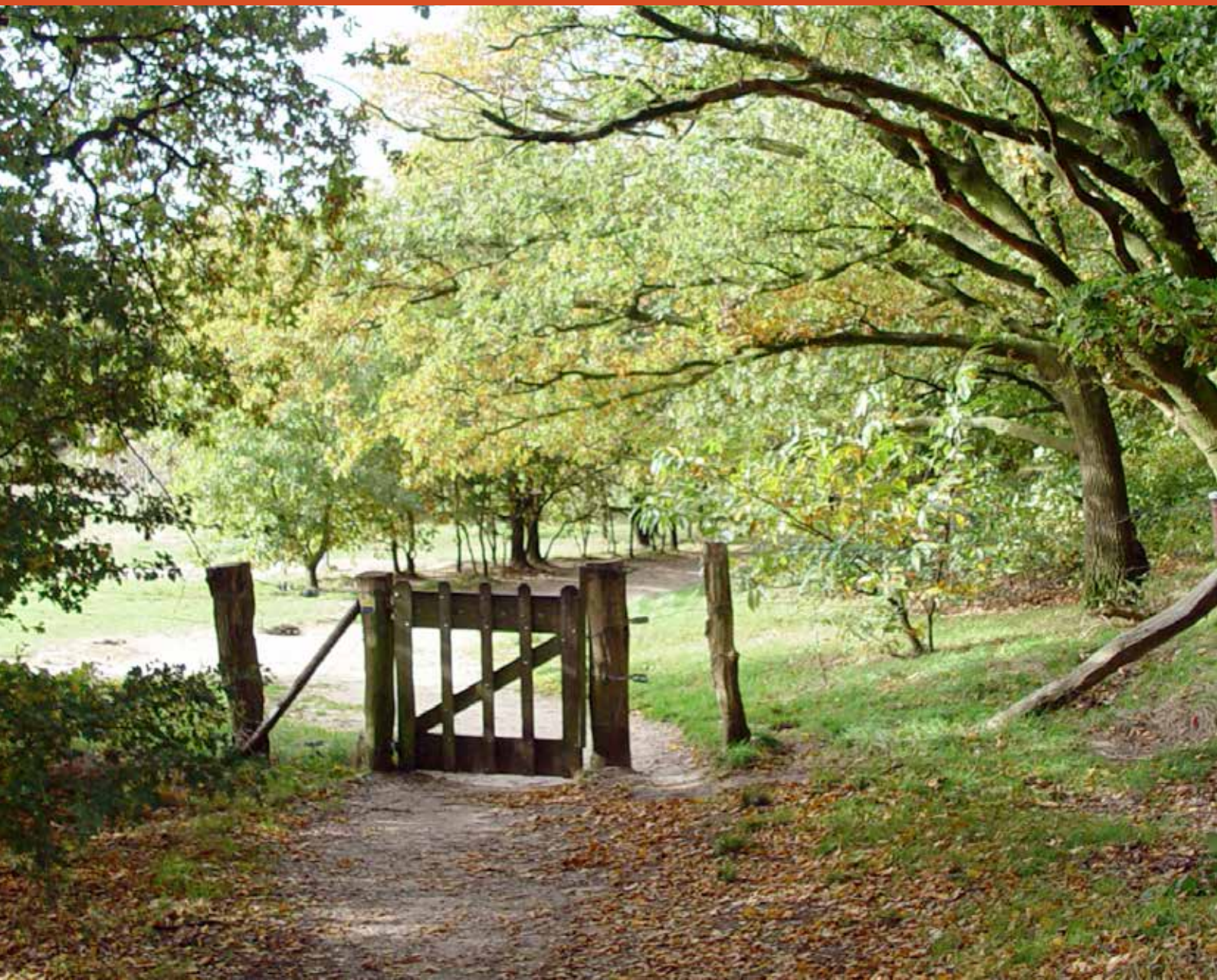
Van legerkamp naar kampdorp

Het ruiterskamp op het Kops Plateau werd na deze Bataafse opstand verlaten. Op de Hunerberg, net ten westen van het Kops Plateau, werd een nieuw en groter legerkamp gebouwd. Over het Kops Plateau liep wel één van de wegen die leidden naar dit nieuwe legerkamp. Langs deze weg woonden ambachtslieden die produceerden voor de soldaten. Ook woonden in dit dorp soms de vrouwen en kinderen van de soldaten. Langs deze wegen werden mensen begraven. Vaak werd een grafmonument opgericht.

Zo'n grafmonument werd het beste gezien wanneer het zich dicht langs een drukke weg bevond. De monumenten zijn verdwenen maar de graven zijn teruggevonden op het Kops Plateau. Op het Kops Plateau stonden ook een grote markthal (forum) en een groot pakhuis. In de periode tussen 70 n. Chr. en het begin van de tweede eeuw n. Chr. waren de activiteiten op het Kops Plateau gericht op het ondersteunen van het grote legerkamp op de Hunerberg.

Romeinen vertrekken

Na het begin van de tweede eeuw (200 n. Chr.) kwamen de activiteiten op het Kops plateau tot een eind, al duurde de Romeinse periode in Nederland tot ongeveer 400 n. Chr. Pas gedurende de 10e en de 12e eeuw was er weer sprake van menselijke activiteit op het plateau. Boeren gebruikten in deze periode de grond voor akkerbouw. Tijdens de tachtigjarige oorlog zijn op het terrein tijdelijk verdedigingswerken aangelegd. Hierna werd het opnieuw als akkerland gebruikt. Tijdens de Tweede Wereldoorlog kreeg het terrein opnieuw een militaire functie door de bouw van een grote ammunitieopslag. Na de Tweede Wereldoorlog werden er noodwoningen op het Kops plateau gebouwd. De noodwoningen werden in 1969 afgebroken en vanaf toen kreeg het Kops Plateau zijn huidige functie als wandel terrein.

De toekomst van het Kops Plateau

De afgelopen jaren is in het kader van het NWO Odyssee project hard gewerkt aan de uitwerking van de archeologische gegevens van het Kops Plateau.

De veldtekeningen zijn gedigitaliseerd en een groot aantal van de 500.000 vondsten zijn onderzocht.

De komende tijd zal dit leiden tot nieuwe publicaties over het Kops plateau en staat daarmee het plateau opnieuw in de belangstelling.

Niet alleen het Kops plateau maar de gehele Romeinse *Limes* (Latijn voor grens) wordt volop onderzocht en waar mogelijk tot leven gebracht. Dit hangt nauw samen met de voorbereidingen van de UNESCO werelderfgoed nominatie van de Limes in 2016.

Samen met de Romeinse grens in Duitsland, Engeland en Schotland zal dit het grootste UNESCO werelderfgoed monument van Europa worden! Bij deze nominatie mag en kan het Kops Plateau niet ontbreken.

Voor het Kops plateau worden op dit moment plannen gemaakt die aansluiten bij deze recente ontwikkelingen. De wens is om de geschiedenis van het Kops Plateau zichtbaar te maken en levend te houden. Hiervoor is Stichting Kops Plateau opgericht. Inspeland op de huidige belangstelling voor cultuur historie, de behoefte naar technische en ambachtelijke beroepen, studie- en stageplaatsen heeft de stichting besloten nauw samen te werken met universiteiten, HBO en MBO-opleidinge om tot een plan te komen dat recht doet aan de geschiedenis van deze bijzondere plek.

Met behulp van studenten, omwonenden en geïnteresseerden wil de stichting een aantal reconstructies bouwen die de geschiedenis van het plateau tastbaar en beleefbaar maken.

Afgelopen tijd is begonnen met het in beeld brengen van de Romeinse hoofdwegen en omwalling. Door struikgewas te verwijderen zijn opnieuw de ondiepe greppels zichtbaar geworden waarmee men de wegen in de jaren '90 door archeologen waren aangegeven.

Een deel van de hoofdweg zal ook daadwerkelijk wordt aangelegd, zodat men straks letterlijk in de voetsporen van de Romeinen kan treden.

Naast een onderdeel van de Romeinse tijd wordt ook een deel van de prehistorie van het Kops Plateau gereconstrueerd. Tijdens Romeinenfestival 2014 zal Stichting Kops Plateau zich formeel introduceren en hoopt gedurende het festival samen met buurtbewoners en festivalgangers een deel van het late-bronstijd heiligdom op te bouwen.

De komende jaren worden zo meer kleine projecten, in samenwerking met studenten van diverse opleidingen gerealiseerd waardoor langzaam het verhaal van het Kops Plateau zichtbaar wordt. Na het Romeinenfestival zal de stichting verder gaan met de bouw van twee IJzertijd boerderijen. In deze boerderijen treffen MBO-studenten onder leiding van een ervaren leermeester de voorbereidingen voor de reconstructie van het Romeinse *praetorium*.

Dit huis van de Romeinse commandant wordt gebouwd met behulp van Romeinse bouwtechnieken en wordt een educatie en participatie project, waarbij de stichting alle hulp kan gebruiken. Wanneer de reconstructie van het praetorium af is zal een deel van het gebouw als tentoonstellingsruimte gebruikt worden.

***Dit zijn ambitieuze plannen, waarbij we uw hulp goed kunnen gebruiken!
Bent u geïnteresseerd in de geschiedenis van het Kops Plateau?
Meldt u nu aan, dan houden wij u op de hoogte!***

***info@kopsplateau.nl
kopsplateau.nl
facebook.com/kopsplateau***

***Stichting Kops Plateau
april 2014***

Verantwoording afbeeldingen

Holwerda en zijn vrouw bij auto: <http://www.rmo.nl/onderzoek/steentijddag/historie>

Oude getekende kaart Nijmegen: Koster/Peterse/Swinkels/van Enckevort/Zee

Nieuwe kaart Nijmegen: google

Doorsnee tekening grafheuvel: <http://archeologie-roeselare.blogspot.nl>

Pot (urn): <http://www.collectiegelderland.nl/musea/museumhetvalkhof/voorwerp-1.1955.10>

Beeld Drusus: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Drusus_the_elder_bust.jpg

Potten en scherven: RMO

Tekening wal reconstructietekening S. Hase, Römische-Germanische Museum, Köln.

Romeinen: Romeinenfestival 2010 romeinen.nu

Maskers: Ronny Meijers

Reconstructie praetorium: PANSA BV -reconstructie Kees Peterse, computerstill Gerard Jonker

Oerfamilie: http://resources21.kb.nl/gvn/SFA03/SFA03_SFA022815940_X.jpg

Noodwoningen: Theo van Megen

Tekening heiligdom : aanpassing van " reconstruction drawing of the open-air shrine at the villa-like settlement in Hoogeloon. (Slofstra 1991)"

Illustratie stuwwal: Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort

Brons smelten: Eelco Kruidenier

IJzertijdboerderij: ijzertijdboerderij Dongen

Guedelon: Frits Bevert

Limesreis : <http://www.archeologie.nl/nieuws-en-opinie/2012/05/24/de-limesreis-is-begonnen!/>

Kops Plateau heden: Renee Snels

Geraadpleegde literatuur:

Van Enckevort, H. / K. Zee 1996, Het Kops Plateau, Prehistorische grafheuvels en een Romeinse legerplaats in Nijmegen, Abcoude.

Kosters, A. / K. Peterse / L. Swinkels 2002, Romeins Nijmegen Boven het Maaiveld, Reconstructies van Verdwenen Architectuur, Nijmegen.

Tekst geschreven door Sam Leeftang

Geschiedenis van het Kops Plateau

Nieuwe tijd

2000

noodwoningen, gebouwd na WW II

Middeleeuwen

1000

uitzicht op Ooijpolder

Romeinse tijd

0

Praetorium Kops Plateau naar C. Peterse

ijzertijd

1000

ijzeren voorwerpen

bronstijd

2000

boerderij uit IJzertijd

steentijd

5000

brons smelten

pleistoceen

130.000

stuwwal, restant van een gletsjertong uit de voorlaatste ijstijd.

Nieuwe tijd

2000

noodwoningen, gebouwd na WW II

Middeleeuwen

1000

uitzicht op Ooijpolder

Romeinse tijd

0

Praetorium Kops Plateau naar C. Peterse

ijzertijd

1000

ijzeren voorwerpen

bronstijd

2000

boerderij uit IJzertijd

steentijd

5000

brons smelten

pleistoceen

130.000

stuwwal, restant van een gletsjertong uit de voorlaatste ijstijd.

lindelaantje

archeologische opgravingen

bouw omwalling Romeinse tijd

pijlpunt

